

מבוא

תלמידים ומורים יקרים,
ספר זה מיועד לתלמידים אקסטרניים ולנבחני משנה שלא עשו בתקופת התיכון את מטלת הביצוע או כאלה שעשו את המטלה ומעוניינים לשפר את הציון.
מספר השאלון הוא 034282, ומשקלו בציון הסופי הוא 20%.
ספר זה עומד בכל הדרישות העדכניות ביותר של הפיקוח על הוראת האזרחות לקראת בגרות מועד קיץ 2024.
הספר מוסיף ממד ייחודי ומעשיר לתהליך הלמידה, כתוב בסגנון פשוט ונגיש לכל תלמיד, ומאפשר למידה רלוונטית ואקטואלית.
הספר כולל:

- סיכום חומר הלימוד לבגרות בצורה תמציתית ועניינית.
- הגדרות המושגים בהתאם למסמך מחוון המושגים העדכני של משרד החינוך.
- טכניקות מגוונות לזכירת הגדרות המושגים.
- טבלאות מארגנות ותרשימים התורמים להבנת החומר וארגונו בצורה בהירה. פרק הכולל בחינות מסכמות ופתרונות.

1.

מבנה הבחינה

בבחינה מוצג קטע אנסין שהוא לרוב מאמר טיעון (מאמר עמדה), ובסיומו שלוש שאלות, 1-3, המתייחסות לקשר שבין המאמר או עמדת הכותב לבין מושגים מחומר הלימוד. עליכם לבחור בשתי שאלות (לכל שאלה 50 נקודות).

שיאו לך:

שתי שאלות בבחינה מתייחסות לקטע, ובהן תידרשו להציג (לתת הגדרה הכוללת את עוגניהם של מונחים רלוונטיים שיינתנו לכם) ולהסביר (לצטט מהקטע ולקשר את מרכיבי ההגדרה לציטוט) מושגי יסוד באזרחות. שאלה נוספת מתייחסת לקטע, ובה תידרשו להציג (לתת הגדרה הכוללת את עוגניו של מונח רלוונטי שיינתן לכם) ולהסביר את עמדת הכותב בקטע ביחס למונח שהסברתם (לצטט מהקטע מה שמתאים לעמדתו, ולהסביר אותה תוך התייחסות למרכיבי ההגדרה).

תבנית השאלה

הצג את (המושג).

הסבר את ביטויי של (המושג) על פי הקטע / על פי טענת הכותב.

דוגמה:

הצג את תפקיד הכנסת: ייצוג האזרחים.

הסבר את עמדתו של כותב המאמר בנוגע לזכות זו בקטע.

תבנית התשובה:

הצג: הגדרת המושג על פי כל מרכיביו.

הסבר:

ציטוט: משפט מהקטע המדגים אחד לפחות ממרכיבי ההגדרה (אין להעתיק קטע שלם אלא רק מרכיב ברור הקשור למושג שנשאל).

קישור: יישום מרכיב אחד של ההגדרה על הציטוט שנבחר.

אם בחלק ההסבר בשאלה אתם מתבקשים להתייחס לעמדת הכותב, יש להביא ציטוט המתייחס לעמדתו הנוגע למושג שהגדרתם. בקישור יש לפתוח בהצגת עמדת הכותב ביחס לאחד לפחות ממרכיבי המושג.

2. עצות למענה נכון

- א. בחלק זה יש לקרוא קודם את השאלות, ואחר כך את הקטע, כדי שקריאת הקטע תהיה ממוקדת ומכוונת מטרה.
- ב. השתמשו במרקר כדי להדגיש בכל שאלה את מילות ההוראה: הצג והסבר.
- ג. השתמשו במרקר כדי להדגיש את המושגים שתצטרכו לחפש בקטע.
- ד. בחרו בשאלה שבה אתם שולטים באופן מלא במרכיבי הגדרת המושג.
- ה. לרוב יהיה סדר הופעת התשובות בטקסט בהתאם לסדר השאלות.
- ו. בקריאתכם את הקטע יש לחפש את הציטוטים המשקפים את המושגים שעליהם נשאלתם. למשל, אם בשאלה מספר 1 נשאלתם על עקרון שלטון העם, סביר להניח שבפסקה הראשונה בטקסט ידבר הכותב על ריבונות העם, על היותו מקור הכוח של השלטון באמצעות בחירת נציגים לשלטון.

3. עצות כלליות להתנהלות בבחינה

- א. תכנון נכון של משך זמן הבחינה. לרשותכם שעה וחצי לא כולל תוספת זמן, וחשוב שתנצלו את כל הזמן שניתן. עליכם להכיר את עצמכם בכל הנוגע לזמן שעליכם להקדיש לכל שאלה. אמדו לעצמכם את הזמנים בפרקי התרגול, כך שתהיו מוכנים לחלוקת זמן נכונה בבחינה עצמה.
- ב. כתיבת הבחינה בפועל. למחברת בחינה מסודרת הכתובה בכתב ברור יש משקל בהתייחסות של הבוחן לבחינה. חשוב להתחיל כל פרק בעמוד חדש, לסמן כל סעיף ושאלה בקו תחתון ולהקפיד על כללי הפיסוק. יש לקרוא כל תשובה שכתבתם ולוודא שהיא מנוסחת כראוי. אם כתבתם תשובה או חלק מתשובה והיא אינה לרוחכם, יש לסמן איקס, ולכתוב בראשית העמוד "טיוטה". אין לכתוב בשולי העמוד משום שהבחינות נסרקות, והבוחן לא יכול לקרוא את מה שכתוב בהן.
- בכל תשובה חובה להשתמש במונחים. יש להימנע בתשובה מהבעת דעות אישיות ורגשות. על התשובה להיות עניינית, תמציתית, נטולת הקדמות מיותרות, מקצועית בשפתה, מסודרת ומרווחת. התשובות בבחינה באזרחות אינן צריכות להיות ארוכות. תשובות ארוכות לא ירשימו את הבוחן.

בהרכה, שלומי ויאצ'ל

עקרון שלטון העם

כיצד מתבטא
שלטון העם?

משאל עם

דמוקרטיה ישירה

דמוקרטיה עקיפה

צילום: הרמן חנניה

מליאת הכנסת ושלחן הממשלה בעת דיון והצבעה חשובה 10.4.1973

1. עקרון שלטון העם

מקובל להגדיר את הדמוקרטיה כשלטון העם. המקור להגדרה זו הוא צמד מילים ביוונית עתיקה: "דמוס" שפירושה עם, ו"קרטיה" שפירושה שלטון. אברהם לינקולן, מנשיאי ארצות הברית, הגדיר את הדמוקרטיה במילים "שלטון העם, על ידי העם ולמען העם". זו נחשבת ההגדרה הקלאסית לדמוקרטיה. "שלטון העם" הוא עיקרון דמוקרטי, כלומר אחד מיסודותיו של המשטר הדמוקרטי. זהו עיקרון מרכזי והכרחי בדמוקרטיה, כי הוא משקף את הרעיון שמקור השלטון הוא בעם, שהוא הריבון. כדי להבין את המונח "שלטון העם", נברר את המשמעות של המילים המרכיבות אותו: "שלטון" ו"עם".

שלטון מהו?

בכל מדינה יש גוף שתפקידו לנהל את המדינה, זהו השלטון במדינה. לשלטון יש סמכויות לניהול ענייני המדינה ובלעדיות בתחומים אלה. השלטון הוא בעל סמכות לקבל החלטות ולבצען באמצעות חקיקה, קביעת מדיניות, שיפוט וביצוע ההחלטות. בכל משטר פוליטי בעולם השלטון נתון בידי קבוצה קטנה של אנשים. גם בדמוקרטיה רק קבוצה קטנה של אנשים ממלאת תפקידים פוליטיים ומרכיבה את השלטון. נבחין בין משטר (עקרונות ניהול שלטון), ממשל (רשויות השלטון - תפקידיהן והיחסים ביניהן) ושלטון (המערכת הפוליטית המנהלת את ענייני המדינה).

עם מהו?

בהקשר של "שלטון העם" משתמשים במונח "עם" במשמעות של "ציבור האזרחים", כלומר הפרטים והקבוצות המרכיבים את הציבור (ולא במשמעות של קבוצה אתנית).

"ריבונות העם" מהי?

בדמוקרטיה העם הוא הגוף העליון המשמש מקור לסמכותו של השלטון. ריבונות העם היא מהותה של הדמוקרטיה, ולפיכך האזרחים אינם רשאים לוותר עליה, ואינם רשאים למוסרה לשליט ללא תנאי, כיוון שמשמעות הדבר היא ויתור על הדמוקרטיה.

שיאו לֵב:

במדינה דמוקרטית העם הוא הריבון, והוא מקור סמכותו של השלטון. שלטון העם הוא הביטוי המעשי לריבונות העם.

עקרון שלטון העם

עקרון יסוד של הדמוקרטיה. כלל האזרחים הם מקור הסמכות באמצעות בחירת שלטון נבחר, לזמן קצוב המוגדר בחוק.

2. כיצד שלטון העם מתבטא בדמוקרטיה ישירה ובדמוקרטיה עקיפה?

שלטון העם יכול להתבטא באופן ישיר, כשהאזרחים עצמם מנהלים את המדינה (דמוקרטיה ישירה), או באופן עקיף, כשהאזרחים בוחרים לשלטון הנציגים שינהלו בשמם את ענייני המדינה (דמוקרטיה עקיפה / דמוקרטיה ייצוגית).

מקובל לראות את שורשי הדמוקרטיה ביוון העתיקה, במאה החמישית לפני הספירה, בעיר אתונה. הדמוקרטיה באתונה הייתה שונה מאוד מהדמוקרטיה כיום. הדמוקרטיה האתונאית הייתה "דמוקרטיה ישירה", שבה השתתפו האזרחים בתהליך קבלת ההחלטות בנושאים ציבוריים, באמצעות הצבעה באספות העם. כלומר, האזרחים השתתפו ישירות בניהול ענייני המדינה. הדמוקרטיה האתונאית התבססה על עקרונות המוכרים לנו כיום, כגון: ריבונות העם, שוויון בפני החוק והשתתפות האזרחים בקבלת ההחלטות. עם זאת, הייתה זו דמוקרטיה רק למיעוט באוכלוסייה (מרבית התושבים - נשים, עבדים וזרים - לא נחשבו אזרחים, ולא השתתפו בחיים הפוליטיים). לאזרחים לא היו זכויות וחירויות במובן המקובל כיום בדמוקרטיה, לא הייתה הפרדת רשויות ולא הייתה אופוזיציה מאורגנת. במשטרים הדמוקרטיים של ימינו האזרחים אינם משתתפים ישירות בתהליך קבלת ההחלטות בנושאים ציבוריים. הדמוקרטיה כיום היא "דמוקרטיה עקיפה", שבה רק הנציגים הנבחרים משתתפים בתהליך קבלת ההחלטות בנושאים הציבוריים.

יתרונות וחסרונות של דמוקרטיה ישירה ועקיפה:

דמוקרטיה עקיפה	דמוקרטיה ישירה	
יעילות (בשל כל החסרונות של דמוקרטיה ישירה)	ביטוי מדויק וישיר לרצון העם	יתרונות
קיים חשש שהנציגים הנבחרים יפעלו לטובתם האישית בלבד, ינצלו את הכוח שקיבלו מהעם למען האינטרסים האישיים שלהם.	<p>א. כיום אי אפשר לכנס את כל האזרחים לדיון משותף, משום שמספר האזרחים במדינות הדמוקרטיות הוא גדול מאוד. שותפות כלל האזרחים בדיונים ישחק את המערכת הפוליטית.</p> <p>ב. הנושאים והבעיות שהשלטון מטפל בהם כיום הם מורכבים מאוד וחלקם חסוי.</p> <p>ג. יש הטוענים כי לציבור האזרחים אין ידע מספיק כדי להשתתף בהחלטות בנושאים המורכבים הנדונים כיום והדורשים מומחיות, למשל בנושאי חוץ וביטחון. כמו כן האזרחים עסוקים, ואין להם פנאי ללמוד את מכלול הנושאים.</p> <p>ד. דיון בקרב כלל הציבור מאופיין בהקצנה ובקיטוב, בשונה מדיון במוסדות השלטון המאפשר משא ומתן ופשרות.</p>	חסרונות

מושג לבגרות

דמוקרטיה ישירה

כלל האזרחים מקבלים את ההחלטות בענייני המדינה ללא נציגים.

מושג לבגרות

דמוקרטיה עקיפה

דמוקרטיה שבה נציגים שנבחרו על ידי האזרחים מקבלים בשבילם את ההחלטות בענייני המדינה.